

7 KANSALAISAKTIIVISUUS RIKOKSENTORJUNNASSA

- # Turvallisuus riippuu viime kädessä kansalaisyhteiskunnasta, jota politiikan eri lohkoilla on pyrittävä vahvistamaan
- # Turvallisuuden ylläpitämiseksi ja edistämiseksi tarvitaan kansalaisaktiivisuutta ja yhteisvastuuta
- # Julkisen vallan tehtävien ja kansalaistoiminnan välinen raja on pidettävä selvänä edistettäessä kansalaisaktiivisuutta rikosentorjunnassa

Turvallisuus syntyy vuorovaikutuksesta

Valtion perustehtäviin kuuluu huolehtia yhteiskunnan sisäisestä turvallisuudesta. Tässä valtion on kuitenkin tukeuduttava kansalaisyhteiskuntaan: kestävä valtiosisäinen turvallisuus ei ole mahdollinen ilman, että oikeusjärjestys ja sen ylläpitämisestä vastaavien viranomaisten toiminta koetaan legitimiiksi, ts. niillä pitää olla väestön vankka tuki ja luottamus. Turvallisuus riippuu viime kädessä aina kansalaisyhteiskunnasta.

Lapsen turvallisuus riippuu ihmissuhteista perheessä ja lähiympäristössä. Yhtä lailla aikuisten turvallisuus perustuu ihmistenvälisiin suhteisiin. Kadulla kulkiessamme emme tunne oloamme turvalliseksi, jos jokainen vastaantuleva tuntematon koetaan uhkaksi. Turvallisuus ei synny suojautumalla, eristäytymällä ja linnoittautumalla vaan vuorovaikutuksesta, jossa ihmiset välittävät toisistaan ja tarvittaessa, kuten uhkaavissa tilanteissa, auttavat toisiaan ! niitäkin, joita ei henkilökohtaisesti tunneta.

Kaupunkimaiseen elämäntapaan yhdistetään usein välinpitämättömyys. Sen räikeänä esimerkkinä käytetään kadulla tapahtuvaa rikosta, johon uhrin avunhuudoista huolimatta ohikulkijat eivät puutu. Suomessa onneksi edelleenkin näyttäisi siltä, että ihmiset ovat valmiita auttamaan tällaisissa tilanteissa vähintään hälyttämällä apua.

Yhteisvastuu

Taloudellisistakin syistä on nykyisin välttämätöntä tukeutua nk. kolmannen sektorin myötävaikutukseen hyvinvoinnin ylläpitämisessä ja edistämässä yleensä. Julkisen ja kolmannen sektorin yhteistoiminnalla on se laadullinenkin merkitys hyvinvoinnille, että kansalaistoiminnan ja vapaaehtoisjärjestöjen kautta kansalaisten oma panos hyvinvoinnin edistämiseen ja yhteisvastuu lisääntyvät. Tämä on erityisen tärkeätä pyrittäessä vaikuttamaan sellaisiin elinympäristön sosiaalisiin ongelmiin, joihin ei ole edes luotavissa julkista palvelua. Tällaisia ovat esimerkiksi monet asuinalueiden turvallisuuden kysymykset, joissa ratkaisevaa on juuri väestön vuorovaikutus. Sama koskee avun ja tuen muotoja, joissa olennaista on niiden henkilökohtainen sisältö, auttaminen ja tukeminen lähimmäisenä. Kysymys voi olla nimenomaisemminkin rikollisuuden ehkäisyyn liittyvistä toimintamuodoista kuten riskinuorten tukemisesta tai rikoksen uhrien auttamisesta.

Omimmillaan lähiympäristön turvallisuuden kehittämisessä

On mahdotonta luetella niitä moninaisia toimintamuotoja, joissa kansalaiset nykyisinkin vapaaehtoisesti osallistuvat rikollisuuden ehkäisyyn ja ympäristön turvallisuuden ja viihtyisyyden edistämiseen tai ongelmanuorten, rikoksen uhrien tai päihdeongelmaisten auttamiseen ja tukemiseen. Edes summittaisesti ei voida arvioida tällaiseen toimintaan käytettyä mittavaa kokonaistyömäärää tai sen rahallista arvoa.

Kansalaistoiminnan ajatellaan olevan omimmillaan sellaisen rikollisuuden ehkäisemisessä, jonka ihmiset kohtaavat arkisissa elinympäristöissään. Erityisesti kansalaisaktiivisuuden merkitys korostuu toimintamuodoissa, joissa kysymys on lähiympäristön turvallisuuden ja viihtyisyyden yleisestä kehittämisestä. Samoin sen merkitys korostuu rikosten uhrien auttamisessa. Kuitenkin talousrikoksissakin on havaittu, että kansalaismielipide, kansalaisjärjestöjen painostus, kuluttajien ostoboikotit jne. voivat olla vaikuttava mekanismi talouselämää säätelevien lakien rikkomisia vastaan.

Julkisen vallan ja kansalaistoiminnan eron säilyttävä selkeänä

Tässä jaksossa tarkastellaan, miten kansalaisaktiivisuutta voitaisiin hyödyntää ja edistää rikollisuuden ehkäisyssä samalla huolehtien, että julkisen vallan ja kansalaistoiminnan välinen raja pysyisi selkeänä.

7.1 Kansalaisten oikeudet ja velvollisuudet rikosten johdosta

- # Lisätään valistusta kansalaisilla rikosten vuoksi olevien oikeuksien ja velvollisuuksien sisällöstä ja suositeltavista käytännöistä, mukaan lukien rikosten ilmoittamista koskevat periaatteet
- # Todistamisvelvollisuuden korostamiseksi parannetaan todistajan asemaa
- # Kansalaisten avun poliisille pitäisi perustua poliisin pyyntöön ja toiminnan pitäisi olla poliisin ohjaamaa

Tehtävä tunnetuksi, mitkä ovat oikeudet ja velvollisuudet ja mikä suositeltavaa

Kansalaisilla on sekä oikeuksia että velvollisuuksia rikosten johdosta. Näitä koskevia säännöstöjä ei tunneta kovinkaan hyvin.

Eräät velvollisuudet määräytyvät suoraan laista, kuten törkeiden rikosten ilmoitusvelvollisuus, velvollisuus auttaa hengenvaarassa olevaa tai velvollisuus todistaa. Toisissa on kysymys samanlaisesta moraalista velvollisuudesta kuin äänestämässä eli suositeltavasta käytännöstä. Oikeus voi merkitä sitä, että kansalainen saa rangaistuksetta tehdä jotakin, kuten ottaa rikoksentekijän kiinni jokamiehen kiinniotto-oikeutta koskevien sääntöjen perusteella. Oikeuden ei tarvitse, mutta se voi, merkitä suositeltavaa käytäntöä. Esimerkiksi hätävarjelussa on kysymys puolustautumisesta oikeudetonta hyökkäystä vastaan. Voimassa olevassa laissa hätävarjelu-oikeus on laaja, kuitenkin yleensä oikea ja suositeltava tapa hätävarjelu-tilanteissa on turvautua viranomaisten apuun aina kun se on mahdollista.

Tarvittaisiin tehokasta valistusta näiden oikeuksien ja velvollisuuksien sisällöstä sekä koulujen oikeuskasvatuksen yhteydessä että erityisesti sellaisille ammattiryhmille, joiden työssä kysymykset oikeuksista ja velvollisuuksista ajankohtaistuvat usein. Sitäkin tärkeämpää on valistus suositeltavista käytännöistä. Esimerkiksi on tärkeätä, että ihmiset eivät käyttäisi heille lain mukaan kuuluvia oikeuksia tavalla, jolla vaarantavat turvallisuutensa.

Todistamisvelvollisuuden korostamiseksi oikeusministeriön on huolehdittava todistajien palkkioiden saattamisesta ajan tasalle ja muista tarvittavista toimituksista todistajan aseman parantamiseksi. Todistajien suojelua on jo kehitetty uudessa julkisuuslaissa.

Rikosten ilmoittamisen suositeltavat käytännöt

Nimenomainen ilmoitusvelvollisuus koskee vain muutamia törkeimpiä rikoksia.

Väestön keskuudessa lienee epäselvää, missä määrin rikosten ilmoittamista pidetään suotavana, ellei kysymys ole poliisin nimenomaisesta kehotuksesta. Toivomus yleisesti ilmoittaa kaikista havaituista rikoksista olisi nykyoloissa epärealistinen. Toisaalta kysymys rikosten ilmoittamisesta poliisille on rikosoikeudelliseen järjestelmään tukeutuvan rikosentorjunnan keskeisimpiä asioita. Siitä riippuu, voiko rikosentekijä odottaa silminnäkijän reagoivan rikokseen. Olisi tärkeätä päättää periaatteista, milloin ja miten rikoksen ilmoittaminen on suositeltava käytäntö, ja nämä periaatteet pitäisi saattaa tehokkaalla valistuksella yleisön tietoon.

Poliisin avuksi poliisin toivomalla tavalla

Huolestuttavia piirteitä liittyy mahdollisuuteen, että poliisin rinnalle kehittyisi pakkotila- hätävarjelu- ja kiinniotto-oikeuksiin tukeutuvaa järjestäytyntä kansalaistoimintaa ihmisten ja omaisuuden suojelemiseksi ja rikollisten kiinniottamiseksi. Sen kansalaisaktiivisuuden, joka joissakin tapauksissa voi olla tärkeäkin apu poliisille, pitäisi perustua poliisin pyyntöön ja toiminnan pitäisi olla poliisin ohjaamaa.

7.2 Vanhempien kasvatusvastuu

- # Vanhempia tuetaan kantamaan kasvatusvastuunsa ja rohkaistaan kullekin luontevaan kasvatukseen
- # Turvataan kasvatus- ja perheneuvontapalvelujen riittävyys ja parannetaan niiden saavuttavuutta
- # Pyritään siihen, että vanhempien ja lasten yhteisen ajan lisääminen otetaan huomioon erilaisissa ratkaisuissa
- # Edistetään poikien mahdollisuutta saada miehisiä malleja

Lapsen oikeus turvalliseen kasvuympäristöön

Keskeistä rikollisuuden ehkäisyä on toiminta lasten vanhempina ja kasvattajina. Erilaisten kasvatustapojen paremmuudesta on kiistelty. Eri kasvatustapojen avulla, esimerkiksi sallivalla tai

toverillisella kasvatusotteella tai ankaralla kotikurilla, ei kuitenkaan näyttäisi olevan vaikutusta siihen, tuleeko lapsesta rikoksenteekijä. Sen sijaan kasvatusvastuun laiminlyöminen ja ristiriitainen kasvatus ovat tässä suhteessa haitallisia.

Tärkeintä näyttäisi olevan, että vanhemmat käyttäisivät kullekin luontevaa tapaa toimia kasvattajina. Tässä on yksilöllisiä eroja yhtä lailla vanhemmissa kuin lapsissa. Vanhempien on kuitenkin kannettava vastuunsa kasvattajina eikä säilytettävä sitä lapsille.

Vanhempien tueksi on tarjolla mm. kuntien kasvatus- ja perheneuvontaa ja seurakuntien sekä eräiden järjestöjen palveluja. Kasvatuskysymykset kuuluvat yleisesti kouluissa vanhempien ja opettajien yhteistapaamisissa käsiteltyihin aiheisiin. Tilanne lienee kuvattavissa sellaiseksi, että palvelut ovat olemassa, mutta niitä ei ensiksikään ole kaikkialla riittävästi. Toiseksi ne eivät aina saavuta niitä vanhempia, jotka tuesta eniten hyötyisivät. Sosiaali- ja terveysministeriössä selvitetään perhekasvatukseen liittyviä kysymyksiä.

Yhteistä aikaa

Lapset ja vanhemmat viettävät nykyisin keskimäärin hyvin vähän aikaa keskenään niissäkin perheissä, joissa vanhemmat osallistuvat nuorten harrastustoimintaan. Vanhempien ja lasten yhteisen ajan lisäämiseen ei ole yhtä yksinkertaista keinoa. Kysymys on asiasta, joka pitäisi ottaa huomioon mitä erilaisimmissa ratkaisuissa lähtien koulun ja työelämän lomien nykyistä paremmasta yhteensovittamisesta perheisiin yhteisesti suunnattuihin vapaa-ajan palveluihin ja sellaisiin harrastuksiin, joihin vanhemmat ja lapset voivat osallistua yhdessä. Keskeistä on pyrkiä ylläpitämään ja kehittämään perheen yhteisiä kulttuureja, kuten niinkin yksinkertaisia asioita kuin yhteisiä aterioita. Perheen ja työelämän yhteensovittamista selvitetään Euroopan sosiaalirahaston hankkeena 11 erilaisella työpaikalla.

Miehen malleja

Sosiaali- ja terveysministeriössä on tasa-arvo-ohjelman pohjalta asetettu isän asemaa selvittävä toimikunta. Etenkin yksinhuoltajaperheissä poikalapsilta usein puuttuu aikuisia miehiä malleja, jotka osallistuisivat näiden harrastuksiin ja niiden yhteydessä kasvatukseen ja saattaisivat tarvittaessa toimia lastensuojelulaisissa tarkoitettuina tukihenkilöinäkin. Järjestöt ovat organisoineet toimintamuotoja, mutta toimintaan tarvittaisiin huomattavasti nykyistä enemmän vapaaehtoisia.

7.3 Kansalaiset ja suojautuminen

- # Tarkoituksenmukainen suojautuminen on ihmisten tehokkain tapa vähentää rikollisuutta
- # Suositeltavista suojautumiskäytännöistä valmistellaan yleisön käyttöön kaupallisista ja ammattiryhmäkohtaisista intresseistä vapaa tiedosto

Kunnon lukko ja hyvät naapurit

Merkittävä tapa, jolla ihmiset itse voivat myötävaikuttaa rikoksentorjuntaan, on omatoiminen suojautuminen rikoksilta. Nyky-yhteiskunnassa, jossa ihmiset ympärillämme ovat enimmäkseen meille vieraita, on välttämätöntä varautua rikoksen mahdollisuuteen toisin kuin vanhassa elinympäristössä, jossa tavattiin vain tuttuja ja luotettavia henkilöitä ja jossa osapuolten yhteinen etu oli ylläpitää keskinäistä luottamusta.

Suojautuminen ei kuitenkaan saa merkitä linnoittautumista, joka heikentää elämisen laatua, kaventaa kanssakäymistä ja voi jopa välillisesti lisätä rikollisuutta. Suojautumisessa on otettava huomioon rikosten ehkäisyn ohella vaikutus turvallisuuden tunteeseen. "Kunnon lukko ja hyvät naapurit" kuvaa hyvin sitä, että rikosten ehkäisy ei voi olla vain teknistä suojausta vaan sen pitää olla vuorovaikutustakin.

Suosittelavista suojautumiskäytännöistä tiedosto

Suojautumiskeinoja on monenlaisia ja tyypillistä on, että eri rikokset edellyttävät eri keinoja. Useimmat ovat yleisesti tunnettuja. Kaikki tietävät ovien varmuuslukituksen, polkupyörien turvalukot, ohjeen olla pitämättä lompakkoa takataskussa tai käsilaukkua riuhtaistavissa julkisen liikenteen ruuhkissa taikka jättämättä arvo-omaisuutta pysäköityyn autoon. Tiedetään, että humalainen provosoituu helposti, ja ihmiset näyttäisivät tuntevan varsin hyvin, mitkä kaupunkiympäristöt ovat siten vaarallisia, että niitä saattaa olla joskus syytä välttää. Poliisilta saa hyvinkin yksityiskohtaista suojausneuvontaa ja esimerkiksi vakuutusyhtiöt tarjoavat suojautumisoheja, elleivät suoraan aseta joitakin suojautumismenetelmiä vakuutuskorvauksen saannin edellytykseksi.

Suuri osa rikoksista jäisi tapahtumatta, jos ne olisivat hiukankin vaikeampia tehdä. Tarkoituksenmukaisella suojauksella voitaisiin rikollisuuden määrää siten laskea huomattavasti. Kaikki keinot eivät kuitenkaan aina vaikuta toivotulla tavalla. Joskus suojautumista edistämään tarkoitettavan kampanjan ongelma on ollut, että tulokset rikollisuuden ehkäisyssä ovat jääneet niukoiksi, mutta sivuvaikutuksena turvattomuus on kasvanut. Tämä vaara on kansalaistoiminnassakin.

Olisi syytä kehittää asianomaisten viranomaisten ja mm. vakuutusyhtiöiden yhteistyönä tiedosto, josta saisi monipuolisen, kaupallisista ja ammattiryhmäkohtaisista intresseistä vapaan tiedon suosittelavista suojautumiskäytännöistä. Internetin välityksellä tiedot voitaisiin saada laajojen piirien ulottuville.

7.4 Osallistumismahdollisuudet asuinalueilla

- # Asukkaiden osallistumista asuin ympäristön turvallisuuden ja viihtyisyyden kehittämiseen pyritään lisäämään
- # Julkisen vallan on kuitenkin huolehdittava, ettei asukasaktiivisuus johda syrjintään ja rikollisuutta lisäävään asujaimiston sosiaaliseen yksipuolistumiseen

Erityisesti kun kysymys on rikollisuudesta ja sen aiheuttamasta turvattomuudesta asuinalueilla, asukkaat pitäisi saada mukaan asuin ympäristön turvallisuutta ja viihtyisyyttä edistävään toimintaan.

Kysymys on hyvin samanlaisesta asiasta kuin kansalaisaloitteellisuudessa ja osallistumisessa asuinalueen muuhunkin kehittämiseen.

Huolimatta vaikeuksista, jotka yleensä kohdataan lähidemokraattisten järjestelmien kehittämisessä, asukkaiden ja erityisesti nuorison vaikutusta lähiympäristönsä asioihin on pyrittävä lisäämään. Tätä selvitetään sisäasiainministeriön osallistumisprojektissa. Aito vaikutusmahdollisuus synnyttää sitoutuneisuutta ja yhteisvastuuta.

Asukasaktiivisuus voi kuitenkin saada muotoja, joissa vahvoilla asuinalueilla ryhdytään syrjimään kaikenlaista poikkeavuutta ja ongelmiksi koetut ilmiöt ja ihmiset häädetään asumaan muualle. Tällainen johtaa edellä käsiteltyyn sosiaaliseen yksipuolistumiseen, joka lisää rikollisuutta. Siksi olisi tärkeätä, että asukasaktiivisuudessa periaatteellisesti sitouduttaisiin olemaan käyttämättä ongelmien hoidon menetelmänä poissulkemista, ja julkisen vallan on estettävä näin suuntautunut toiminta.

Myös aikaisemmin mainittu lähipoliisitoiminta pyrkii vastaamaan asukkaiden turvallisuusodotuksiin.

7.5 Kansalaisaktiivisuuteen perustuvat rikosentorjunnan menetelmät

- # Lähipoliisitoiminnan yhteyteen organisoidaan naapuriapu rikollisuuden ehkäisemisen ja turvallisuuden edistämisen järjestelmäksi
- # Muita suositeltavia toimintatapoja ovat mm. sovittelutoiminta, lastensuojelun tukihenkilötoiminta, vanhempainvaellukset ja yökahvilat, joissa tarvitaan vapaaehtoistyötä

Naapuriapua pikemminkin kuin naapurivalvontaa

Monissa maissa on poliisi organisoinut naapurivalvonnan tai naapuriavun erityiseksi rikollisuuden ehkäisyn menetelmäksi. Pohjoismaissa on korostettu toiminnassa nimenomaan asukkaiden vuorovaikutusta ja keskinäisapua. Siinä asukkaat sitoutuvat sellaisiin turvallisuutta edistäviin toimiin kuten tarkkailemaan naapurin asuntoa ja pitämään yllä siinä asumisen merkkejä tämän ollessa poissa. Naapurivalvonta-alueilla käytetään hyväksi poliisin tarjoamaan suojausasantuntemusta. Naapuriavusta ilmoitetaan asuinalueella näkyvästi poliisin myöntämällä tarroilla tai "liikennemerkkeillä".

Suomessakin, lähipoliisin yhteydessä, mutta muutenkin asuinalueilla, joilla on kiinnostusta tällaiseen kansalaistoimintaan, organisoidaan naapuriapu rikollisuuden ehkäisyn ja turvallisuuden edistämisen toimintamuodoksi yleisesti hyväksytyine periaatteineen, toimintatapoineen, tiedotusmateriaaleineen ja toiminnasta kertovine tunnuksineen.

Talkootyötä

Muita suositeltavia kansalaisaktiivisuuden toimintatapoja ovat järjestelmäämme vakiintuneen sovittelutoiminnan sekä lastensuojelulakiin perustuvan tukihenkilöjärjestelmän ohella mm. vanhempainvaellukset ja yökahvilat. Sovittelutoimintaa ei kuitenkaan ole kaikissa kunnissa ja toimintaa olisi syytä koordinoita ja tukea valtakunnallisesti.

Vanhempainvaelluksilla (monilla paikkakunnilla tunnettu Yöjalkana) pyritään saamaan vanhemmat viikonloppuyönä kaupunkikeskustaan. Tarkoitus on, että he läsnäolollaan hillitsisivät nuorten levottomuutta. Yökahvilat on yksi vapaaehtoisvoimin ylläpidetty toimintamuoto, vaikka järjestäjänä on kuntien nuorisotoimi, eräät järjestöt, ja seurakunnat. Yökahvilalla pyritään tarjoamaan houkutteleva ja valvottu kokoontumispaikka kadulla öiseen aikaan oleskelevalle nuorisolle, joka muuten saattaisi olla häiriöksi ja tekemässä rikoksiakin. Yökahviloihin saattaa liittyä kasvatuksellisempiakin tavoitteita. Sellaisesta esimerkkinä on asiakkaiden koulutus väkivallattomiin ristiriitojen ratkaisun menetelmiin. Yökoripallossa on hyödynnetty lisäksi sen kulttuurista merkitystä suvaitsevaisuuskasvatuksessa.

Nämä ovat esimerkkejä talkooperinteen mukaisista kansalaisaktiivisuuteen perustuneista toimintamuodoista, jotka lisäksi ovat vakiintuneet erityisiksi rikollisuuden ehkäisyn menetelmiksi.